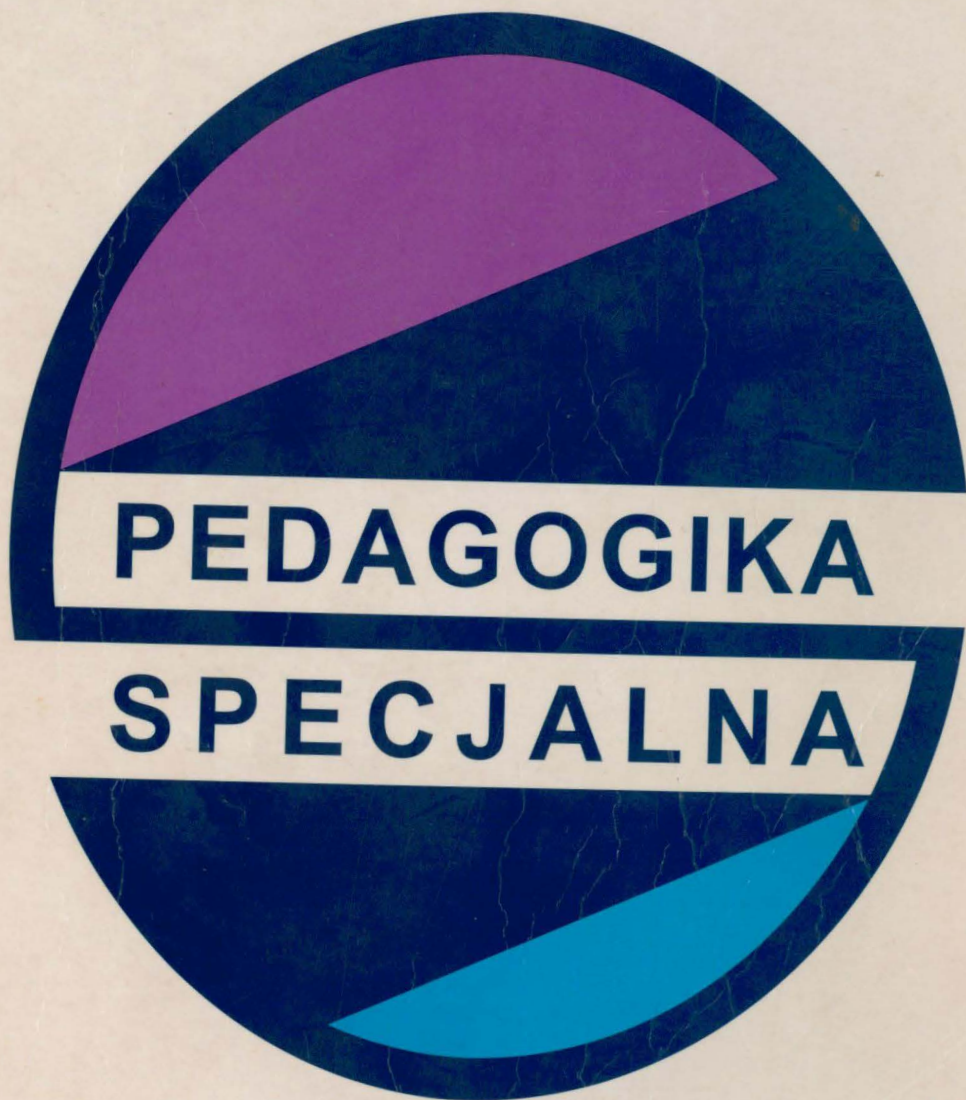

**PEDAGOGIKA
SPECJALNA**

WYDAWNICTWO NAUKOWE UAM

✓

PEDAGOGIKA SPECJALNA

UNIwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

PEDAGOGIKA SPECJALNA

Praca zbiorowa pod redakcją
WŁADYSŁAWA DYKCIKA

POZNAŃ 1997

Projekt okładki: EDWARD GĄSIOR

Recenzent: PROF. DR HAB. CZESŁAW KOSAKOWSKI

Podręcznik dla studentów

142672/4

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu
im. Adama Mickiewicza, Poznań 1997

Redaktorzy:

MARIA JANKOWSKA
HALINA OSZMIAŃSKA

Redaktor techniczny

ELŻBIETA RYGIELSKA

ISBN 83-232-0854-9

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU
IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

Nakład 2200+100 egz. Ark. wyd. 29,50. Ark. druk. 26,125.

Papier druk. offset. kl. III 80 g, 70 × 100.

Podpisano do druku we wrześniu 1997 r.

POZNAŃSKA DRUKARNIA NAUKOWA
POZNAŃ, UL. HEWELIUSZA 40

14510/12

Spis treści

Wstęp	9
Informacja o autorach	12

Część 1

WPROWADZENIE W PRZEDMIOT PEDAGOGIKI SPECJALNEJ JAKO NAUKI (Władysław Dykcik)

1. Podstawowe pojęcia – pedagogika specjalna, norma, normalność, niepełnosprawność, upośledzenie, dysfunkcjonalność, kalectwo, inwalidztwo, wyrównywanie szans . . .	13 •
2. Pedagogika specjalna jako teoria i praktyka	18
2.1. Miejsce pedagogiki specjalnej w systemie nauk o człowieku	22
2.2. Pedagogika specjalna w systemie nauk pedagogicznych	27
2.3. Tożsamość pojęciowo-naukowa i nowe paradygmaty	29
2.4. Wielokontekstowość, interdyscyplinarność i integracyjność teorii i praktyki . . .	33
2.5. Humanizm treści, działań i efektów specjalnej edukacji oraz samopomocy	36
2.6. Upodmiotowienie i obiektywizacja niepełnosprawności podstawą życiowej normalizacji	38
3. Historyczno-kulturowe i społeczne uwarunkowania opieki, edukacji, rehabilitacji oraz wartościowania życia osób niepełnosprawnych	41
3.1. Zmiana tradycji kulturowej dotyczącej osób niepełnosprawnych, ich roli i miejsca w społeczeństwie polskim	43
3.2. Problemy edukacji i integracji niepełnosprawnych ze społeczeństwem w perspektywie światowej i europejskiej	45
3.3. Standardowe zasady wyrównywania szans osób niepełnosprawnych opracowane i przyjęte przez ONZ	47
3.4. Aktywność lokalnych środowisk osób niepełnosprawnych szansą na integrację i życiowe ukierunkowanie	48
4. Współczesne cele rozwoju pedagogiki specjalnej i edukacji	49
4.1. Nowe typy i kategorie racjonalności założeń teorii i praktyki edukacyjnej	49
4.2. Problemy medyczne, psychologiczne, społeczne i zawodowe osób niepełnosprawnych	51
4.3. Zagadnienia metodologiczne: procedury i metody badawcze	54
5. Stare i nowe orientacje programowo-badawcze	56

Część 2

TENDENCJE ROZWOJOWE PEDAGOGIKI SPECJALNEJ W ZAKRESIE OPIEKI, EDUKACJI I REHABILITACJI

Zakres i przedmiot zainteresowań pedagogiki specjalnej (<i>Władysław Dykcik</i>)	63
1. Indywidualne i społeczne potrzeby, cele i zadania	65
2. Specyfika programowo-metodyczna	67
3. Podstawowe zasady edukacji i rewalidacji osób niepełnosprawnych w systemowym układzie ich potrzeb życiowych i społecznego wsparcia	70
Formy postępowania terapeutyczno-wychowawczego (<i>Władysław Dykcik</i>)	75
1. Wczesna, rozwinięta diagnoza i interwencja	75
2. Wielostronna stymulacja i uaktywnianie	76
3. Usprawnianie	77
4. Korektura (korekcja, korygowanie)	78
5. Kompensacja	78
6. Indywidualizacja	79
7. Profilaktyka, prewencja	80
8. Wspieranie i wspomaganie	81
Bibliografia	81
Pedagogika specjalna w Polsce u progu XXI wieku (<i>Jan Pańczyk</i>)	85
1. Rozwój pedagogiki specjalnej	85
2. Dokonania w latach 1970-1996	87
3. Współpraca z instytucjami krajowymi i zagranicznymi	91
4. Stan polskiej pedagogiki specjalnej w końcu XX wieku	92
5. Komu służy polska pedagogika specjalna?	93
6. Słabości systemu kształcenia specjalnego	98
7. Oczekiwania i perspektywy	98
Bibliografia	99
Kształcenie pedagogów specjalnych (<i>Jan Pańczyk</i>)	103
1. Wprowadzenie	103
2. Osobowość pedagogów specjalnych	104
3. Studia w ramach kierunku studiów pedagogika specjalna	105
4. Studia poza kierunkiem studiów pedagogika specjalna	109
Zakres studiów na kierunku pedagogika specjalna (<i>Jan Pańczyk</i>)	111

Część 3

SZCZEGÓŁOWE DZIEDZINY PEDAGOGIKI SPECJALNEJ

Pedagogika osób z lekkim upośledzeniem umysłowym (<i>Janina Wyczęsany</i>)	119
Pedagogika osób z umiarkowanym, znacznym i głębokim upośledzeniem umysłowym (<i>Jolanta Lausch-Żuk</i>)	131

✓ Pedagogika niesłyszących i niedosłyszących – surdopedagogika (<i>Urszula Eckert</i>) . . .	149
✓ Pedagogika niewidomych i niedowidzących (<i>Roman Ossowski</i>)	159
Pedagogika dzieci głuchoniewidomych (<i>Tadeusz Majewski</i>)	169
Pedagogika osób niesprawnych ruchowo (<i>Barbara Szychowiak</i>)	179
Pedagogika terapeutyczna dzieci przewlekłe chorych (<i>Aleksandra Maciarz</i>)	197
Pedagogika osób odmiennych somatycznie (<i>Barbara Jugowar</i>)	207
Pedagogika osób z trudnościami w uczeniu się (<i>Władysława Pilecka</i>)	217
Pedagogika osób z zaburzeniami mowy – logopedia (<i>Elżbieta Minczakiewicz</i>)	235
✓ Pedagogika dzieci z autyzmem i zespołami psychozopodobnymi (<i>Joanna Kruk-Lasocka</i>)	245
Pedagogika osób ze sprzężonymi upośledzeniami (<i>Andrzej Twardowski</i>)	257
Pedagogika osób niedostosowanych społecznie (<i>Bronisław Urban</i>)	267
Pedagogiczne problemy funkcjonowania i opieki osób w starszym wieku (<i>Stanisław Kowalik</i>)	277
Pedagogika dzieci zdolnych i uzdolnionych (<i>Eugeniusz Piotrowski</i>)	289

Część 4

WSPÓLNE PROBLEMY SPECJALNEJ OPIEKI, EDUKACJI I SPOŁECZNEGO WSPARCIA

Problemy rehabilitacji i pomocy niepełnosprawnym w domu rodzinnym, przedszkolu i szkole (<i>Halina Borzyszkowska</i>)	307
Problemy autonomii i integracji społecznej osób niepełnosprawnych w środowisku życia (<i>Władysław Dykik</i>)	315
Problemy poradnictwa w procesie rewalidacji osób niepełnosprawnych (<i>Franciszek Wojciechowski</i>)	337
Problemy rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych (<i>Tadeusz Majewski</i>)	347
Problemy terapii przez twórczość (<i>Andrzej Wojciechowski</i>)	359
Problemy podkultur młodzieżowych (<i>Teresa Sołtysiak</i>)	367
Andragogika specjalna (<i>Jerzy Stochmiatek</i>)	383

Część 5

INFORMACJA O SYTUACJI PRAWNEJ DZIECI NIEPEŁNOSPRAWNYCH I ICH RODZIN W POLSCE

Prawa dzieci niepełnosprawnych i rodzin je wychowujących (<i>Urszula Bielak</i>)	395
1. Podstawy prawne funkcjonowania systemu kształcenia specjalnego w Polsce	395
2. Podstawy prawne systemu funkcjonowania opieki zdrowotnej wobec dzieci niepełnosprawnych	403
3. Podstawy prawne zawierające przepisy wspomagające rodziny wychowujące dzieci niepełnosprawne	404
4. Pomoc społeczna dla rodzin wychowujących dzieci niepełnosprawne	408
5. Zatrudnienie i rehabilitacja zawodowa osób niepełnosprawnych	410
6. Ulgi podatkowe i komunikacyjne	410
Aneks. Instytucje rządowe, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia działające na rzecz osób niepełnosprawnych (<i>Piotr Potejko</i>)	413

Wstęp

Osoby o nietypowym rozwoju, jednostki trudne w wychowaniu, a także osoby niepełnosprawne, istnieją na całym świecie, we wszystkich środowiskach społecznych w każdym kraju. Ich liczba wciąż rośnie, stanowiąc swego rodzaju paradoks rozwoju cywilizacji oraz postępu naukowego naszych czasów. Ludzie różnią się między sobą pod wieloma względami, różne mają predyspozycje ułatwiające i utrudniające życiową samorealizację, rozmaite są też ich rzeczywiste i potencjalne zdolności rozwoju poprzez edukację jako wartość życiową, dającą realne szanse człowiekowi na to, aby godnie zaistnieć w społeczeństwie obywatelskim. Przyczyny, przejawy i skutki odmienności rozwojowych oraz niepełnej sprawności ludzi są na świecie zróżnicowane m. in. z powodu różnych warunków ekologicznych, cywilizacyjnych, społeczno-ekonomicznych i odrębnych rozwiązań w polityce społecznej realizowanej w poszczególnych krajach.

Pedagogika specjalna jest jedną z tych dyscyplin naukowych i dziedzin praktyki społeczno-wychowawczej, które zmierzają do poprawy sytuacji psychologicznej i społecznej jednostek z różnymi odchyleniami od normy, dążą do zmiany, wyrównania ich szans życiowych bez względu na jednostkowe biologiczne zaburzenia i ograniczenia oraz społeczne utrudnienia.

Podmiotowe traktowanie rozwoju człowieka podkreśla pedagogiczny optymizm, pozytywne myślenie o szansach rozwoju jednostki, a nastawienie na możliwości realizacyjne każdej osoby jest przesłaniem, prawem i obowiązkiem dostrzeganym w wymiarze jednostkowym i społecznym. Powinno ono stać się podstawą kreowania nowej polityki społecznej wobec osób niepełnosprawnych z jeszcze wyraźniejszym wyodrębnieniem zadań również dla innych dyscyplin naukowych.

W założeniach autorów i wydawnictwa podręcznik ten stanowić ma kompendium aktualnej wiedzy z pedagogiki specjalnej ze szczególnym uwzględnieniem współczesnych przemian teorii i praktyki tej subdyscypliny pedagogiki w nowej rzeczywistości społeczno-ustrojowej i edukacyjnej.

Inspiracje i motywacje do podjęcia niniejszego opracowania wynikały z kilku przyczyn:

- 1) od 1982 roku nie ukazał się nowy podręcznik akademicki pedagogiki specjalnej, co wobec dynamicznego w ostatnich latach rozwoju tej dyscypliny oraz nauk pokrewnych stanowi istotne zaniedbanie;

2) upowszechnianie aktualnej wiedzy praktycznej z pedagogiki specjalnej w procesie kształcenia nauczycieli wychowawców stanowić ma na wszystkich kierunkach studiów stacjonarnych, zaocznych i podyplomowych w zakresie pedagogiki, psychologii, socjologii i pracy socjalnej inspirację do aktywnego oraz kompetentnego włączania się w proces edukacji osób o specjalnych potrzebach i możliwościach rozwojowych w integracji społecznej z instytucjami całego systemu oświatowo-wychowawczego i innymi;

3) najnowsza, bogata wiedza medyczna, psychologiczna i pedagogiczna z tego zakresu rozproszona jest w wielu specjalistycznych monografiach i czasopismach, do których dostęp jest ograniczony.

Wobec upowszechniającego się integracyjnego systemu opieki, pomocy i edukacji dla wszystkich, uznania potrzeby normalizacji życia osób niepełnosprawnych, istnieje pilna potrzeba udostępnienia i upowszechnienia nowoczesnej wiedzy dotyczącej możliwości wczesnej diagnozy i wielospecjalistycznej interwencji, wsparcia społecznego w przypadku pojawienia się rozmaitych, wciąż nowych, syndromów zaburzeń i ograniczeń rozwojowych, w szczególności u dzieci i młodzieży. W rezultacie dość powszechnie potwierdzanych osiągnięć osób niepełnosprawnych w procesie edukacji i rehabilitacji nastąpiła ewolucyjna zmiana postaw i zachowań społecznych wobec tych jednostek, które wykazały się nieznanymi dotąd możliwościami adaptacyjno-integracyjnymi oraz samorealizacyjno-emancypacyjnymi.

Zaprezentowana szerokiej grupie odbiorców *Pedagogika specjalna* ekspozuje przede wszystkim podejście społeczno-humanistyczne i integracyjne w podejmowaniu oraz rozwiązywaniu jej problemów, w ciągłym dialogu z sytuacją społeczną jednostek odchylonych od normy. Edukacja specjalna, która wychodzi poza tradycyjną konwencję dydaktyczną, jest próbą poszukiwania alternatywnych, socjalizacyjnych, akulturacyjnych, a równocześnie terapeutycznych możliwości kreowania osobistych doświadczeń osób o nietypowym rozwoju, na podstawie ich kompetencji osobistych i społecznych, wynikających z realnego obrazu samorealizacji. Koncepcja ta ekspozuje podmiotowość, godność i tożsamość każdej jednostki o specjalnych potrzebach edukacyjnych jako wartościach stanowiących o jej autonomii psychicznej i społecznej.

W przygotowaniu zawodowym nauczycieli oraz osób studiujących dyscypliny pokrewne i współpracujące z pedagogiką podręcznik ten spełnić może zarazem funkcje poznawczo-kształcące, jak i praktyczno-działaniowe.

W organizowaniu pomocy, aktywnego wsparcia ludzi z odchyleniami rozwojowymi, niezbędna jest współpraca i koordynacja działań wielu osób reprezentujących w różne instytucje i formy rewalidacji, rehabilitacji oraz resocjalizacji. Efektywne współdziałanie zespołu profesjonalistów różnych dziedzin oraz rodziców i bezpośrednio zainteresowanych powyższymi procesami możliwe jest dopiero wtedy, kiedy następuje pełne uświadomienie zróżnicowanych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych tych kategorii dzieci,

młodzieży i dorosłych, które posiadają różne odchylenia od normy w funkcjonowaniu fizycznym, umysłowym, emocjonalnym i społecznym. Staje się ono konkretne i realne wtedy, gdy osoby z odpowiednimi nastawieniami emocjonalno-motywacyjnymi oraz dyspozycjami kompetencyjnymi tworzyć będą wspólnie i odpowiedzialnie optymalne koncepcje indywidualnego i zbiorowego wsparcia. Idea i zasada pomocniczości w pedagogicznym i interdyscyplinarnym rozwiązywaniu problemów życiowych osób niepełnosprawnych była myślą przewodnią autorów skryptu.

Rok wydania niniejszego podręcznikowego opracowania pedagogiki specjalnej zbiega się z Jubileuszem 75-lecia powstania Wyższej Szkoły Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, która przyczyniła się nie tylko do kształcenia specjalistów w tej dziedzinie, ale również do systematycznego rozwoju teorii i praktyki pedagogiki specjalnej w okresie II i III Rzeczypospolitej. Pragniemy uczcić ten naukowy i dydaktyczny dorobek jej twórców poprzez kontynuowanie tradycji upowszechniania wiedzy pedagogicznej niezbędnej do kształtowania świadomości społecznej na rzecz wsparcia osób z odchyleniami od normy.

Pragnę wyrazić serdeczną wdzięczność autorom poszczególnych tekstów za ich życzliwość i gotowość do współpracy naukowej oraz edytorskiej. Koleżankom z Zakładu Pedagogiki Specjalnej dziękuję za twórcze inspiracje, konsultacje i krytykę, w szczególności Paniom dr Barbarze Szychowiak i dr Jolancie Lausch-Żuk.

Profesorom Irenie Obuchowskiej, Zofii Sękowskiej, Czesławowi Kosakowskiemu wdzięczny jestem za wnikliwą ocenę konspektu pracy i konsultacje dotyczące dylematów pojęciowych. Pozostaje oczekiwanie na krytyczne reakcje zainteresowanych.

Władysław Dykcik

Informacja o autorach

mgr URSZULA BIELAK – Członek Krajowego Komitetu Pomocy Dzieciom i Młodzieży Niepełnosprawnej

prof. dr hab. HALINA BORZYSZKOWSKA – Uniwersytet Gdański

prof. dr hab. WŁADYSŁAW DYKCIK – UAM Poznań

prof. dr hab. URSZULA ECKERT – WSPS Warszawa

dr BARBARA JUGOWAR – AM Poznań

prof. dr hab. STANISŁAW KOWALIK – UAM Poznań

dr hab. JOANNA KRUK-LASOCKA – Uniwersytet Wrocławski

dr JOLANTA LAUSCH-ŻUK – UAM Poznań

prof. dr hab. ALEKSANDRA MACIARZ – WSP Zielona Góra

dr TADEUSZ MAJEWSKI – Warszawa

dr ELŻBIETA MINCZAKIEWICZ – WSP Kraków

prof. dr hab. ROMAN OSSOWSKI – WSP Bydgoszcz

prof. dr hab. JAN PAŃCZYK – WSPS Warszawa

prof. dr hab. WŁADYSŁAWA PILECKA – WSP Kraków

prof. dr hab. EUGENIUSZ PIOTROWSKI – UAM Poznań

mgr PIOTR POTEJKO – UAM Poznań

prof. dr hab. TERESA SOŁTYSIAK – WSP Bydgoszcz

prof. dr hab. JERZY STOCHMIAŁEK – WSPS Warszawa

dr BARBARA SZYCHOWIAK – UAM Poznań

dr ANDRZEJ TWARDOWSKI – Kolegium Artystyczno-Pedagogiczne UAM Kalisz

doc. dr hab. BRONISŁAW URBAN – Katowice – Uniwersytet Śląski

prof. dr hab. ANDRZEJ WOJCIECHOWSKI – UMK Toruń

prof. dr hab. FRANCISZEK WOJCIECHOWSKI – WSP Kraków

prof. dr hab. JANINA WYCZESANY – WSP Kraków